NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-9]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

MINIATYURA KOMPOZITSIYASI ASOSIDA BO‘ LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘ QITUVCHILARINING KREATIV TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Abdullaziz Isomiddinov Anvarjon o‘ g‘ li
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti (Tasviriy va amaliy san’at ixtisosligi)

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bo‘ lajak tasviriy san’at o‘ qituvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirishda miniatyura kompozitsiyasidan pedagogik vosita sifatida foydalanishning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Unda kreativ tafakkurning pedagogik mazmuni, miniatyura kompozitsiyasining ijodiy fikrlashni faollashtiruvchi xususiyatlari hamda ta’lim jarayonida qo‘ llaniladigan asosiy didaktik tamoyillar yoritilgan. Miniatyura bilan ishlash jarayonida kuzatish, obrazli va assotsiativ fikrlash, kompozitsion yechim izlash, rang va shakl munosabatlarini tahlil qilish kabi faoliyatlarning kreativ tafakkurni rivojlantirishdagi ahamiyati asoslangan. Shuningdek, bo‘ lajak tasviriy san’at o‘ qituvchilarining ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan didaktik shartlar va metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘ zlar: *kreativ tafakkur, miniatyura, miniatyura kompozitsiyasi, bo‘ lajak o‘ qituvchi, tasviriy san’at, didaktik tamoyillar, ijodiy faoliyat, kompozitsiya, obrazli tafakkur, milliy san’at, pedagogik texnologiya.*

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА НА ОСНОВЕ КОМПОЗИЦИИ МИНИАТЮРЫ

Аннотация: *В статье анализируются дидактические возможности использования миниатюрной композиции как педагогического средства развития креативного мышления будущих учителей изобразительного искусства. Раскрываются педагогическое содержание понятия креативного мышления, особенности миниатюрной композиции, активизирующие творческое мышление, а также основные дидактические принципы, применяемые в образовательном процессе. Обосновывается значение таких видов деятельности, как наблюдение, образное и ассоциативное мышление, поиск композиционного решения, анализ взаимосвязи цвета и формы, в развитии креативного мышления в процессе работы с миниатюрой. Также разработаны дидактические условия и методические рекомендации, направленные на развитие творческих возможностей будущих учителей изобразительного искусства.*

Ключевые слова: *креативное мышление, миниатюра, миниатюрная композиция, будущий учитель, изобразительное искусство, дидактические принципы, творческая деятельность, композиция, образное мышление, национальное искусство, педагогическая технология.*

DIDACTIC FOUNDATIONS FOR DEVELOPING THE CREATIVE THINKING OF FUTURE FINE-ART TEACHERS THROUGH MINIATURE COMPOSITION

Abstract: *This article analyzes the didactic potential of using miniature composition as a pedagogical tool for developing the creative thinking of future teachers of fine arts. It examines the pedagogical content of the concept of creative thinking, the features of miniature composition that stimulate creative thinking, and the main didactic principles applied in the educational process. The study substantiates the importance of such activities as observation, imaginative and associative thinking, the search for compositional solutions, and the analysis of the relationship between color and form in developing creative thinking through work with miniature compositions. It also develops didactic conditions and methodological recommendations aimed at enhancing the creative potential of future fine arts teachers.*

Keywords: *creative thinking, miniature, miniature composition, future teacher, fine arts, didactic principles, creative activity, composition, visual thinking, national art, pedagogical technology.*

Kirish. Bugungi oliy pedagogik ta’lim tizimida bo‘ lajak o‘ qituvchini faqat tayyor bilimlarni o‘ zlashtirgan mutaxassis sifatida emas, balki yangi pedagogik va ijodiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila oladigan, mavjud muammoga nostandart yondasha oladigan, o‘ z kasbiy faoliyatini muntazam takomillashtirishga intiladigan ijodkor shaxs sifatida tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tasviriy san’at ta’limida mazkur vazifa o‘ ziga xos mazmun kasb etadi. Chunki tasviriy san’at o‘ qituvchisining kasbiy faoliyati badiiy ko‘ rish, obraz yaratish, estetik idrok, kompozitsion tafakkur, rang va shakl bilan ishlash, ijodiy muammoni hal etish hamda o‘ quvchilarning individual imkoniyatlarini qo‘ llab-quvvatlash kabi bir-biri bilan uzviy bog‘ liq qobiliyatlarni talab qiladi.

Kreativlik masalasining zamonaviy pedagogik tadqiqotlardagi ahamiyati ham shundan dalolat beradi. Kreativlik psixologiya, ta’lim, madaniyat va boshqa sohalar kesishmasida o‘ rganiladigan murakkab hodisa sifatida qaraladi. Ta’limiy kreativlik esa ijodiy fikrlashni rivojlantirish, yangi g‘ oyalarni ilgari surish va ularni amaliy faoliyatga tatbiq etish bilan bog‘ liq.

Tasviriy san’at ta’limida kreativ tafakkurni rivojlantirishning samarali vositalaridan biri sifatida milliy badiiy merosga asoslangan ijodiy topshiriqlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan miniatyura san’ati o‘ zining kompozitsion yaxlitligi, obrazlarning ramziy ifodasi, ranglar uyg‘ unligi, mayda detallarni umumlashtirish, dekorativlik va hikoyaviylik xususiyatlari bilan bo‘ lajak tasviriy san’at o‘ qituvchilarining ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlarga ega.

Miniatyura kompozitsiyasi bilan ishlash jarayonida talaba tayyor namunani ko‘ chiruvchi ijrochi emas, balki badiiy mazmunni anglovchi, tasviriy vositalarni tanlovchi va o‘ zining kompozitsion qarorini ishlab chiquvchi faol subyektga aylanadi. Aynan mana shu jihat miniatyura kompozitsiyasini oddiy amaliy mashg‘ ulotdan kreativ tafakkurni rivojlantiruvchi didaktik vositaga aylantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘ naltirilgan, faoliyatga asoslangan, kompetensiyaviy va ijodiy yondashuvlar tashkil etadi. Shuningdek, tasviriy san’at ta’limining o‘ ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, badiiy-amaliy faoliyatni nazariy bilim bilan integratsiyalash tamoyiliga tayaniladi.

Tadqiqotda pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, pedagogik kuzatish, badiiy-pedagogik faoliyatni modellashtirish hamda metodik loyihalash usullaridan foydalanish mumkin.

Kreativlikni ta’lim jarayonining alohida tarkibiy qismi sifatida o‘ rganish zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng rivojlangan. M. A. Boden kreativlikning yangi g‘ oyalarni yaratish mexanizmlarini tahlil qilib, kreativ fikrlashning turli bilim va tajriba elementlarini yangicha kombinatsiyalash imkoniyatlariga e’tibor qaratadi. Ushbu nazariy qarashlar tasviriy san’at ta’limiga tatbiq etilganda, talabaning ijodiy faoliyati mavjud badiiy bilimlarni shunchaki takrorlashdan iborat bo‘ lmasligi, balki ularni yangi kompozitsion vaziyatlarda qayta tashkil etish, yangicha obraz va shakllar yaratish bilan bog‘ lanishi lozimligini ko‘ rsatadi.

MUHOKAMA

Miniatyura san’ati Sharq xalqlari badiiy tafakkurining muhim ko‘ rinishlaridan biri bo‘ lib, unda badiiy mazmun kichik hajmdagi tasviriy makonda katta ma’no va obrazlar tizimi orqali ifodalanadi. Miniatyura kompozitsiyasining o‘ ziga xosligi shundaki, unda makon, vaqt, obraz, rang, ritm va dekorativ shakl ko‘ pincha yagona badiiy tizimga birlashtiriladi.

Ta’lim nuqtayi nazaridan bu xususiyatlar talaba uchun bir vaqtning o‘ zida bir nechta ijodiy masalani hal etish imkonini beradi. Masalan, talaba berilgan mavzu asosida asosiy g‘ oyani aniqlaydi, asosiy va ikkilamchi obrazlarni ajratadi, kompozitsion markazni belgilaydi, tasviriy makonni tashkil etadi, ranglar nisbatini tanlaydi, obrazlarning o‘ zaro munosabatini belgilaydi, dekorativ elementlardan foydalanadi va yakuniy badiiy yechimni shakllantiradi.

Bu jarayonlarning har biri kreativ tafakkurning ma’lum bir jihatini faollashtiradi. Miniatyura kompozitsiyasi talabaning «bitta to‘ g‘ ri javob»ga intilishidan ko‘ ra, bir mavzu uchun bir nechta badiiy yechim yaratishiga imkon beradi. Masalan, «Bahor sayli», «Ustoz va shogird», «Hunarmandlar mahallasi», «Kitobxonlik», «Milliy bayram» kabi mavzularda talabaga tayyor kompozitsiyani takrorlash emas, balki dastlab uch yoki to‘ rt xil eskiz ishlab chiqish topshirig‘ i berilishi mumkin.

Bunda asosiy didaktik vazifa tayyor mahsulotni tez olish emas, balki variantlar ishlab chiqish jarayonini tashkil etishdir. Kreativ tafakkur aynan shu jarayonda rivojlanadi: talaba birinchi yechim bilan cheklanmaydi, o‘ z g‘ oyasini qayta ko‘ rib chiqadi, boshqa variantlarni izlaydi va ular orasidan mazmun hamda shakl jihatidan maqsadga muvofiq yechimni ishlab chiqadi.

NATIJA

Miniatyura bilan ishlash jarayonida amaliy mashg‘ ulot nazariy bilimlardan ajratilmasligi kerak. Talaba miniatyuraning tarixiy rivojlanishi, kompozitsion tuzilishi, rang tizimi, dekorativlik xususiyatlari va badiiy ifoda vositalari haqida yetarli nazariy bilimga ega bo‘ lishi zarur. Bunda ilmiylik tamoyili «miniatyurani ko‘ chirish» bilan cheklanmasdan, uning badiiy tilini anglashni nazarda tutadi. Talaba biror tarixiy miniatyura namunasini o‘ rganganida «qanday chizilgan?» savoli bilan bir qatorda «nima uchun aynan shunday joylashtirilgan?», «ranglar qanday vazifani bajarmoqda?»,

«kompozitsion markaz qayerda?», «obrazlar o‘ rtasidagi munosabat qanday ifodalangan?» kabi savollarga javob izlashga yo‘ naltirilishi lozim.

Talaba ijodiy faoliyatda faol subyekt bo‘ lishi kerak. O‘ qituvchi tayyor yechimni ko‘ rsatib, talabadan aynan shuni takrorlashni talab qilsa, kreativ tafakkurning rivojlanish imkoniyati torayadi. Shuning uchun mashg‘ ulotda muammoli savollar, tanlovli topshiriqlar va ochiq ijodiy vazifalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan: «Ushbu mavzuni yana qanday kompozitsion usulda ifodalash mumkin?», «Asosiy obrazni markazga joylashtirmasdan kompozitsiya yaratish mumkinmi?», «Agar ranglar soni uchta bilan cheklansa, mazmun qanday ifodalanadi?» kabi savollar talabaning tayyor qolipdan chiqishiga yordam beradi.

Tasviriy san’atni o‘ qitishda ko‘ rgazmalilik alohida ahamiyatga ega. Biroq ko‘ rgazmalilik faqat tayyor san’at asarlarini ko‘ rsatishdan iborat bo‘ lmasligi kerak. Miniatyura kompozitsiyasi bo‘ yicha ko‘ rgazmali materiallar «mavzu → g‘ oya →eskiz →kompozitsion variant →rang yechimi →detal →yakuniy kompozitsiya» ketma-ketligida berilishi mumkin. Shunday tashkil etilgan ko‘ rgazmalilik talabaning badiiy mahsulotdan tashqari, ijodiy jarayonni ham ko‘ rishiga imkon beradi.

Kreativ tafakkurni bir yoki ikki mashg‘ ulot davomida to‘ liq rivojlantirish mumkin emas. Shu sababli miniatyura kompozitsiyasi bilan ishlash topshiriqlari oddiydan murakkabga qarab tashkil etilishi lozim. Birinchi bosqichda oddiy geometrik va dekorativ shakllar, ikkinchi bosqichda o‘ simlik va hayvonot obrazlarini stilizatsiyalash, uchinchi bosqichda inson obrazini kompozitsiyada joylashtirish, to‘ rtinchi bosqichda ikki-uch obrazli kichik syujet yaratish, beshinchi bosqichda ko‘ p obrazli kompozitsiya, oltinchi bosqichda esa mustaqil mavzu asosida original miniatyura yaratish topshiriladi.

Tasviriy san’at pedagogini tayyorlashda nazariy bilimning amaliy faoliyat bilan bog‘ lanishi muhim. Kompozitsiya qonuniyatlarini nazariy tushuntirishning o‘ zi yetarli emas. Talaba ularni amaliy vaziyatda qo‘ llay olishi kerak. Masalan, «muvozanat», «ritm», «kontrast», «kompozitsion markaz», «simmetriya» kabi tushunchalar avval nazariy jihatdan tushuntiriladi, keyin miniatyura eskizida amaliy qo‘ llanadi. Shu tariqa bilim →amaliy faoliyat →tahlil →qayta ishlash → yakuniy ijodiy mahsulot zanjiri yuzaga keladi.

Talabalarning badiiy qobiliyati, tajribasi, tasavvuri va texnik imkoniyatlari bir xil emas. Shu sababli bitta topshiriq doirasida turli murakkablik darajalarini taklif qilish maqsadga muvofiq. Boshlang‘ ich darajada tayyor kompozitsion sxema asosida ishlash, o‘ rta darajada berilgan mavzu asosida mustaqil eskiz yaratish, yuqori darajada esa mavzuni o‘ zgacha konsepsiyada talqin qilish topshirilishi mumkin.

Miniatyura kompozitsiyasi bilan ishlashda talabaning yakuniy ijodiy qarorini o‘ zi qabul qilishi muhim. O‘ qituvchi kompozitsiyani to‘ liq belgilab bermasligi, balki yo‘ nalish ko‘ rsatishi kerak. Bunda «tayyor javob beruvchi o‘ qituvchi» modelidan «ijodiy faoliyatni tashkil etuvchi o‘ qituvchi» modeliga o‘ tish zarur. O‘ qituvchi muammoli vaziyat yaratadi, manba va material beradi, savollar orqali fikrlashga undaydi, variantlarni muhokama qiladi, texnik maslahat beradi va talabaning mustaqil qarorini qo‘ llab-quvvatlaydi.

Mazkur tizimda talaba dastlab mavjud badiiy materialni o‘ rganadi, keyinchalik uni qayta tashkil etadi va nihoyat mustaqil badiiy mahsulot yaratishga o‘ tadi.

Ayniqsa, «bir mavzu — uch kompozitsiya» usulidan foydalanish samarali bo‘ lishi mumkin. Masalan, «Ustoz va shogird» mavzusi berilganda talaba birinchi variantda ustozni kompozitsion markazga, ikkinchi variantda shogirdni markazga, uchinchi variantda esa ikki obraz o‘ rtasidagi harakat va munosabatni markaziy yechimga aylantiradi. Keyinchalik talabadan uch variantning badiiy imkoniyatlarini taqqoslash va nima sababdan ma’lum bir variantni tanlaganini izohlash so‘ raladi.

Xulosa. Bu usulda ijodiy faoliyat faqat «chizish» bilan tugamaydi. Talaba o‘ zining badiiy qarorini asoslashni ham o‘ rganadi. Bu esa bo‘ lajak o‘ qituvchi uchun alohida kasbiy ahamiyatga ega miniatyura kompozitsiyasining asosiy pedagogik imkoniyati shundaki, u talabaning bir vaqtning o‘ zida bir necha turdagi tafakkur faoliyatini amalga oshirishini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boden M.A. The Creative Mind: Myths and Mechanisms. 2nd ed. London: Routledge, 2004.

2. Craft A., Jeffrey B., Leibling M. Creativity in Education. London: Continuum, 2001.

3. Jeffrey B., Craft A. Teaching creatively and teaching for creativity: distinctions and relationships // Educational Studies. 2004. Vol. 30, No. 1. P. 77–87. DOI: 10.1080/0305569032000159750.

4. Kaufman J.C., Sternberg R.J. (Eds.). The Cambridge Handbook of Creativity. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

5. Smith J.K., Smith L.F. Educational Creativity // The Cambridge Handbook of Creativity. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. P. 250–264.

6. Beghetto R.A. Creativity in Teaching // The Cambridge Handbook of Creativity across Domains. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. P. 549–564.

7. Beghetto R.A. Creativity in Classrooms // The Cambridge Handbook of Creativity. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. P. 587–606.

8. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika. Toshkent: Sahhof, 2023.

9. Karimova B.E. Kreativ pedagogika. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.

10. Hasanboyev J., To‘ raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmanov N.O‘ . Pedagogika. Toshkent: Noshir, 2011.

11. Taxirovich S. N. et al. BADIIY TASVIR VOSITALARIDA METONIMIYANING LINGVISTIK TAVSIFI //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – T. 34. – №. 3. – C. 42-45.

12. Toxirovich S. N. VISUAL ARTS TEACHING METHODOLOGY AND PROBLEMS AND SOLUTIONS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 11. – №. 5. – C. 569-571.

13. Qoraboyeva Z.M. Tasviriy san’at fanini o‘ qitishning didaktik prinsiplari // O‘ zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar respublika ko‘ p tarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferensiyasi materiallari. 2020.